

EI LITA BOK BITER SEG FAST WANNY WOLDSTADS FANGSTMANNSSBERETNING

Marit Anne Hauan

Innledning

I 1956 invaderer Sovjetunionen Ungarn. Det ledet til en av de første virkelig store protestmarsjer i Norge med 20 000 demonstranter samlet på universitetsplassen i Oslo. Suez krigen startet med USA som krigssagent, Norge sender sin første fredsbevarende styrke til Midt-Østen og selv ble jeg 1 år.

I dette internasjonalt vesentlige året kom boka *Første kvinne som fangstmann på Svalbard* ut. Forfatteren er den 63 år gamle Wanny Woldstad. Og det er 19 år siden hun kom tilbake fra Svalbard etter fem år på overvintring.

Jeg leste denne 154 sider lille boka med 28 bleike sorthvitt-bilder første gang i 1987. Den beit seg fast. Forfatteren og hovedpersonen er den samme: Ivanna Margrethe Kristine Olsen, datter av Kristine Pauline Edvardsen og Ingvard Olsen. Før skolepliktig alder er hun pleiebarn i en familie på Sommerøya, faren er omkommet på fiske og mora enke med for mange barn å ta vare på.

Wanny Woldstads tekst begynner på side 7 og utgjør totalt 136 sider tekst fordelt på 34 kapitler. Mens en del andre fangstmannsbiografier er ført i penn av journalister og skribenter (det gjelder både Nøis og Rudi blant annet) er det ingen tegn på at ikke Wanny Woldstad selv har ført ordet I Sandberg Meløys bok *Polarheltinner* står det: ”Randi (Wannys svigerdatter) forteller at Wanny leste fra notatene sine, og Alf tastet inn på skrivemaskinen, de kunne sitte oppe til to og tre om natta” (2012,173). Vi kan gå ut fra at fortellinga er Wanny Woldstad si også fordi 124 av 136 sider handler om hennes første år på fangst og da var ikke sønnen Alf med.

Den franske teoretikeren Philippe Lejeunes har definert selvbiografien som en tilbakeskuende beretning i prosaform som en person lager om sin egen eksistens og som understreker ens individuelle liv og spesielt personlighetens historie (1989). *Første kvinne som fangstmann på Svalbard* er både tilbakeskuende og selektiv på hvilken fortid som får komme til uttrykk, i denne boka et år av et langt liv. Lejeunes peker videre på at selvbiografien forutsetter en pakt mellom lesere og forfatter. Pakten handler om at leseren må godta og tro på forfatterens vilje til å fortelle om sitt eget liv. Forfatter, forteller og hovedperson har en og samme identitet (Lejeunes 1989). Den danske litteraturforskeren Poul Behrendt har utvidet ideen om pakt eller kontrakt mellom leseren og forfatteren. Hans begrep dobbelkontrakt kommenterer forholdet fiksjon og fakta. Behrendt hevder at mens det tradisjonelt var en underforstått avtale mellom leser og forfatter om hva som var sant og hva som var dikt; løgn, er de klare genre overskredet og leseren risikerer at det er fiksjon i biografien og fakta i diktningen (2006). Dette er et spennende perspektiv også på biografier fra 1956.

Boka betok meg i 1987. Jeg inngikk en pakt og godtok Wanny si fortelling. Og samtidig fortolket jeg den (Hauan 1992). Det har jeg fortsatt med. I tillegg kom det

Nordlit 32, 2014 

samme år som jeg leste denne boka ut ei hovedfagsoppgave kalt *Fangstmansberetninger – en analyse med vekt på mannsrolla* (Berg 1987) som økte min interesse. Kjell Berg analyserte 6 fangstmansberetninger hvorav en var Wanny Woldstads. Hans analyse irriterte mitt feministiske perspektiv.

Den litterære fangstmann og andre bøker

Fangstmansberetninger er en liten og homogen bokgenre innenfor polarlitteraturen. Bøkene er en form for sjølbioграфier der fortellingen i hovedsak er knyttet opp mot de årene hovedpersonen drev fangstvirksomhet i polare strøk. Den første i denne genren var dansken Henry Ette's *Døden på 80-graden. En selvoplevet arktisk robinsonade*. I denne boka forteller Ette om ei overvintring i egen regi på Nordaustlandet i 1902-03. Halvard Devold var den første nordmann som leverte sitt bidrag til denne personlige polare dokumentarismen - hans bok *Polarliv* kom i 1941.

Det er i etterkrigstida vi så får oppfølgerne til Ette og Devold. I 1953 kom boka *Hilmar Nøis - storjegeren fra Svalbard* ført i penn av Odd Berset, Arthur Oxaas utga *Svalbard var min verden* i 1955 og *Henry Rudi, Isbjørnkongen*, skrevet av Lars Normann Sørensen, kom i første opplag i 1958. Nye beretninger kommer stadig til. I 1983 lanserte Bjørvik Jacobsens ei beretning om ei overvintring på Halvmåneøya 1946-47. Av i alt 13 registrerte beretninger er 9 skrevet av overvintreterne selv. Tre av bøkene handler om kvinner på overvintring. Christiane Ritter ga i 1938 ut sin rikt illustrerte bok *Eine Frau erlebt die Polarnacht*, Wanny Woldstad ga jo allerede nevnt ut *Første kvinne som fangstmann på Svalbard* i 1956. I 1979 utga Tor Jacobsen boka *Ishavskvinne. Historien om Helfrid Nøis*.

Det er skrevet mye om og fra Svalbard (Hauan 1996). Nils Magne Knutsen har stilt spørsmålet om overvintringsvirksomheten i tillegg til selve fangstvirksomheten var et litterært prosjekt (1979). Bøkene var svært populære. Henrys Rudis bok solgte i 18 000 eksemplarer, Nøis ca 5000.

Kjell Berg konkluderte med at “bøkene kan leses som en oppskrift på hvordan menn skal være” (Berg 1987, 147). Og gjennom sin lesing fant han at Wanny Woldstads bok ikke skilte seg fra det mennene skrev. “Hun bærer de samme fortelsene og er bærer av de samme idealene som de fem menn” hevdet han (1987,130). I artikkelen “Wanny har bakt og så har hun skudt tre stormåser” har jeg tatt for meg det jeg kalte avseksualisering av Wanny i forsøk på å berge stumpene av hennes kvinnelighet (1992).

Berg bruker argumenter som at hun ikke uttrykker savn av sine barn, at hun går i “full utrustning” (mannsklær), og at hun blir avbildet “med geværet i hånda står hun og skuer ned på byttet” (Berg 1987,125). Mine enkle argumenter var at hennes sønner var over skolepliktig alder og derfor i sin samtid ansett som klar for yrkeslivet. Deres kamerater drev nok både fiske, landbruk og nødsarbeid i samme alder. Utrustning, det vil si klesdrakten hennes, må sees på som spesialiserte arbeidsdrakter som er tilpasset klima og arbeidsforhold, og derfor kjønnsnøytral. Avbildningen kommenterte jeg den gangen som spesiell, mest spesielt at de faktisk var i stand til å ta bildet. Til sist vil jeg nevne Bergs fokusering på tittelen: *Første kvinne som fangstmann på Svalbard*. Jeg tolker bruken av begrepet fangstmann som

en yrkestittel. Yrkesbetegnelser ble ikke kjønnsnøytrale før for få år siden. Jeg tolker det slik at Wanny melder med sin tittel at en kvinne trår inn i mannsdominert virksomhet, yrket tilføres kvinnelighet, ikke frarøver Wanny sin. I tillegg til muligheten til å kjempe for Wanny Woldstad sin rett til å bli forstått som kvinnelig i hennes bok, ga den meg mulighet til innsyn i hennes tanker om livet på fangst og hvordan hun byr meg som leser på innsikt i sin egen oppfatning av egen rolle og posisjon i det lille fangstmiljøet i Hornsund 1932-1933.

Tilbake til 1956

To andre bøker kom samme året. Åse Gruda Skars *Disiplin i hjemmet* var den ene. Den boka kan nok på noen områder ha likhetstrekk med Woldstad si. Det handler om å utføre sine oppgaver, holde orden og kunne drive familieliv i disiplinerte former. Det er verre med den andre. Agnar Mykles bok *Sangen om den røde rubin* kom også ut dette året. Den ble forbudt og konfiskert etter en omfattende rettsprosess i 1957. Romanen var utuktig. Vår utvalgte bok var ansett å inspirerer til modighet og handlekraft. På et punkt har de likevel noe til felles, de har potensiale til å utfordrer seksualmoralen i samfunnet. Mens *Sangen om den røde rubins* helt Ask Burlefot så til gangs ergrer på seg samfunnets voktere, blir Wanny Woldstad samtidsheltinne og unge mennesker blir ansporet til å lese hennes bok for å lære av den (Berg 1987). Boka hennes ble lest, i alle fall ble omlag 4000 bøker solgt.

Wanny Woldstad

I dag får Wanny Woldstad stor oppmerksomhet gjennom musikk (Kari Bremnes Ytterste pol), teater (Sadio Nor), kunst (Kari Rolfsen og ung kunststudent) museumsutstilling samt at hun har vært fokusert i ulike tekster fra 1980 tallet fram til i dag, sist i Sigrí Sandberg Meløys bok *Polarheltinner* fra 2012. Hvorfor er hun så aktuell 55 år etter sin død og 58 år etter at hun lanserte sin arktiske biografi? Kvinner har vært med på fangst fra 1898 og mer enn 20 kvinner kunne kommet til offentlig uttrykk på grunn av fangsterfaring. Men det er Wanny (og Cristiane Ritter) som får vår oppmerksomhet. Et gjennomgående spørsmål er og har vært hvem hun var.

”Hun er en merkverdighet på et felt som har vært mannens enemerker siden steinaldertid” skrev Helge Ingstad i forordet til boka (1956).

I 1959 ble hun påkjørt og drept i Nordreisa. Da var hun på en foredragsturne der hun viste lysbilder og fortalte fra sine år i isen. Hun ble kalt Wanny og etternavnet Woldstad fikk hun av sin andre ektemann – bakermester Martin Woldstad fra Tromsø. Wanny Woldstad måtte, som de fleste andre jentene i Nord-Norge, tidlig ut i arbeid. Hun giftet seg med Othar Jacobsen og flyttet først til Kirkenes så videre til Senja før de slo seg ned i Tromsø. Hun fikk to sønner på rappen, Bjørvik i 1916 og Alf i 1917. Året etter døde hennes mann i spanskesyka. Wanny Woldstad viser handlingskraft, hun skaffer seg først jobb som oldfrue på Grand Hotell i Tromsø, dernest tar hun sertifikat, kjøper seg bil, skaffer seg drosjeløyve og blir dermed første kvinnelige drosjesjåfør i Tromsø. Hun forlater sin andre ektemann. Gjennom drosjekjøringen blir hun introdusert til fangstlivet og spesielt overvintringskulturen. I 1932 bringer interessen for det polare pelsjegerliv henne til Hornsund sammen med fangstmann Anders Sæterdal. Hun skriver selv “Da jeg fikk tilbud om å få være med

som aktivt medlem av en fangstekspedisjon til Svalbard, tok jeg ingen betenkningstid. Det var levendegjørelsen av lengsler og drømmer gjennom mange år." Hun trer enda en gang inn i en ny kontekst med nye utfordringer og kunnskapskrav.

Kan hun kalles pioner? Pioner kommer fra tysk pionier og fransk pionnier, som betyr «fotsoldat» eller «nybygger», et ord i slekt med det latinske pes, det vil si «fot». Hun var ikke første kvinne på fangst, ikke første kvinne som brakte barn med seg, ikke første som skrev bok om sitt liv i isødet. Ikke frontsoldat og heller ikke nybygger. Var hun likevel pioner?

Boka er min inngang til Wanny Woldstads polare liv. Det som er klart er at når hun skriver boka er hun enslig, hun livnærer seg som husmorvikar i Lenvik kommune og det er gått 25 år siden hun ankom Svalbard.

Hjem og verden

I boka gir hun konkret informasjon. Vi får vite at hun er 157 cm høy gjennom hennes fortelling om hovedhytta: "Eneboligen består bare av et lavt hus, ca åtte meter langt og tre meter bredt, og såpass høyt under streket at jeg har god plass til å rette mine 157 cm i full høyde, mens en velvoksen mann må rette seg med forsiktighet hvis han er redd for skallen" (1956,14). Dette er hennes nye hjem.

Hovedstasjonen som Wanny Woldstad ankom hadde en seks meter lang fasade med dør og et vindu som var tre ruter bredt og to høyt, mot havet. Huset var tre meter bredt. Man gikk inn i et bislag uten vindu, men med hyller for proviant og utstyr og dør inn til beboelsesrommet. Det som skilte dette bislag fra bislag på fastlandet var to skytterluker. Lukene var også markører av nærheten mellom inne og ute. "En skytterluke er ca 40 cm lang, 10-12 cm i høyde, og må gli lydløst, om en vil åpne eller stenge den. Det er ved hjelp av den vi skal titte på og skyte bjørn" skrev Wanny Woldstad (1956,14). Skytterlukene sto i forhold til signalåte utenfor hytta. På en stokk et stykke unna hytta festet man åte i en solid streng, strengen ble ført til hytta, gjennom et hull i vegg og i enden var det festet hermetikkbokser. "Signalet" gikk når isbjørnen dro til seg åta og boksene skramlet inne i hytta. Gjennom skytterluka kunne isbjørnen lokaliseres og skytes.

Beboelsesrommet var kombinert soverom, kjøkken, stue og arbeidsrom. I Hyttevika var dette rommet på ca 10,5 kvm. Innredningen besto av bord plassert foran vinduet, køyesenger, komfyr, skap og pinnestoler. Både bislag og oppholdsrom hadde tregulv, men mens beboelsesrommet var bygd med dobbelt panel over reisverket, hadde bislaget kun enkelt panel. Utvendig var hytta beslått med papp. Ovn var plassert i hjørnet mellom bislag og hovedrommet. Bak huset var det satt opp et lite tilbygg som ble brukt til salt- og fisketønner, grov lagringsplass. Dette rommet hadde jordgulv.

Alt som ellers foregikk i et fastlandshjem lærer vi gjennom boka foregikk i det lille hovedrommet, her ble det kokt mat, bakt brød, vasket klær, her vasket den enkelte seg selv, barberte seg, spiste og sov og i tillegg satt man i disse små rommene og reparerte redskap, utstyr og klær.

Mellom hovedstasjonen og bistasjonene Fuglefjell og Isbjørnhamn fanget man rev og isbjørn. I terrenget ble det derfor både satt ut selvskudd for isbjørn og lemfeller for å fange rev. Selvskuddkassene plassert de på odder og hauger ca 50

meter fra havet, mens revefellene for det meste lå midt på lavlandet med en og annen helt opp ved fjellsiden. Wanny Woldstad har beskrevet selvskuddene slik: ”Et selvskudd er i alminnelighet et remingtongevær hvor halve løpet er avkuttet. Det kan være en rifle eller et haglgevær av hvilket som helst kaliber, jo grovere jo bedre. Anbrakt i en passende kasse med en delikat spekkåte fastgjort i en streng som igjen er forbundet med avtrekkeren, er dette et effektivt og hurtigvirkende våpen.”(1956,47). Oppbygging, utvikling og vedlikehold av fangstterreng var vesentlig og handlet om flere ting.

Fangstfolkene organiserte seg med en hovedboplass – ei hytte som ble kalt hovedstasjonen og i tillegg hadde de fleste flere små hytter i en eller flere dagsmarsjers avstand fra hovedstasjonen. Og det å vandre rundt eller bevege seg rundt er Wanny Woldstad sin plattform for å gi oss informasjon om hennes nye verden. Naturbeskrivelsene kommer som del av bevegelsene i landskapet. Og vi lærer gjennom teksten at i Hornsund var avstanden mellom hovedstasjonen i Hyttevika og bistasjonen Isbjørnhamna en dagsmarsj (12.5 km), strekningen videre til Fuglefjell var en ny dagsetappe (10 km). Mellom Isbjørnhamn og Fuglefjell måtte de over en isbre, ellers var terrenget behersket.

Hyttene representerte hjem og trygghet, overnattingsmuligheter og steder for matlaging og var en del av effektiv ressursutnyttelse. Mellom alle hyttene anla man passive fangstraseer. I reveterreng ble det satt opp lemfeller i landskapet mellom hyttene. Og i isbjørnterreng ble selvskudd bygd og satt ut. I noen terreng var begge fangstredskaper i bruk samtidig. Landskapet var et nettverk av hytter og fangstredskaper der stier eller skispor dannet de skjøre, men konkrete båndene.

Årets gang

I boka tar Wanny Woldstad oss gjennom året; både som arbeidsår og sosialt år. Ankomsten er tydelig omtalt, møte med det arktiske landskapet: “Blågrønne breer og mektige fjell hvis topper en bare kunne ane i skydekket ... Utover forbi drivisen som i seg selv var et eventyrlig skue...”(1956, 11).

At hun lengter etter å komme i fangst uttrykker hun tydelig: “Jeg går bare og ønsker at vinteren måtte komme for alvor, så min store drøm om å få se isbjørnen kunne bli til virkelighet” (1956,30).

Vi blir kjent med når fangsten startet opp: “Den 19. november trakk vi skinnet av den første reven. Dvs. min kamerat har flådd, og jeg har sett på, vel underrettet om at den neste skal jeg ta under behandling. Og jeg kom godt fra arbeidet, fikk skinnet vel av den uten skade, og ble rost i høye toner.” (1956,55)

Julefeiring blir behørig omtalt over 2 sider. Blant annet skriver hun ”Mens jeg vasket opp, spilte kameraten min på grammofonen til felles oppbyggelse; han er en kløpper til å spille grammofon.”(1956,67)

Sola kommer tilbake: “Jeg tror nok at de færreste som lever under siviliserte forhold, føler en slik umiddelbar glede ved å gjense solen som folk som har opplevet mørketiden i ødemark og ensomhet uten et eneste pust fra den øvrige verden.”(1956,79)

17. mai må de ro til Fuglefjell fordi været er gunstig. “Aldeles uvilkårlig stemte vi i med “Ja, vi elsker”, tankene dro uvegerlig til Norge og hjemstedet, til familie og venner.”(1956,112)

Hun tematiserer også forholdet Hornsund – fastlandet på ulike måter gjennom teksten. Ved avskjeden med båtmannskapet som fraktet dem over skriver Wanny at ”Det ble skilsmisse og hastig farvel, jeg kan ikke si annet enn at det føles litt rart å stå igjen der i fjæra. Da skipperen tok avskjed sa han med et sideblikk til lederen for ekspedisjonen: ”Nå må du være snill med ho fru Woldstad. Det var pussig og rørende.”(1956,12) Hun etablerer seg som omsorgsfull mor gjennom å skrive ”Mine tanker går til mine to gutter først og fremst.” Men også at avstanden må beherskes ” For øvrig tenker vi minst mulig på et som er på den andre siden av havet. Det er best så, og arbeid har vi nok av.” (1956,56)

Avslutningsvis i boka skriver hun om å vente på skyss tilbake til fastlandet. ”Så snart det lysnet var vi ofte oppe i lia for å titte i kikkerten utover den speilblanke, vuggende flaten, uendelig og uten horisont.”(1956,147) ”Alt tatt i betraktning er ukene før avreisen fra Svalbard litt av en påkjenning, ikke minst for mannfolkene som liksom blir arbeidsledig da. Husmoren har der som overalt ellers støtt noe som skal gjøres, til siste stund.” (1956, 146). Selv baker hun tusen smultringer av egg fra Dunøyene og sukker kjøpt til transittpris. Hun får med at den svære boksen er tømt for kaker innen ankomst Tromsø.

Gjennom disse enkle beskrivelsene av handlinger og tanker deler Woldstad både en arbeidsmessig, naturskapte og sosial årsrytme med meg som leser.

Naturen og opplæring

Wanny Woldstad forteller grundig hvordan hun innlemmes i sine nye omgivelser. Etnolog Orvar Löfgren har påpekt at bevegelse er en viktig del av prosessen som former rom til sted (1992). Hun begynner opplæringen med båttur til bistasjonen. De må raskt komme seg til den østligste bistasjon for å sikre vinterforsyningen, motoren fusker så de må ro.

”Det ble en dryg last i den lille båten. Etter min mening var der altfor få tommer mellom båtripen og det våte element. Men slike tanker røper man ikke. Godværet holdt ikke mer enn første milen. Det ble storm og svær sjø. Og ingen mulighet for å lande før vi kom til Isbjørnhamn. “ “Vi staket og halte oss mellom duvende flak og takkete isblokker, som støtt hogg mot båten” ...”Med hver vår hakapik måtte vi beste mulig holde de mest nærgående isflakene unna” (1956, 17)

Her lærer vi at Wanny Woldstad allerede på første tur får møte havis og døninger mens hun inntar det landskapet som er hennes fangstrom. Turen er viktig for å få utstyr og proviant ut i bistasjonene, og den måtte skje før ”vinterstormene for alvor satt inn” (1956,16). Hun får vite at når ”vintermørket er... oss går veien langs loddrette, isklede fjellskrenter, og over milelange isbreer med lumske sprekker, tilforlatelig dekket av is”(1956,16). De går på jakt etter fugl, jakter sel til eget bruk og for å legge ut for å friste reven, de henter rekved for å ha til brensel og de skyter fugl til mat før den blir borte for vinteren. Om våren plukker de egg og dun på øyene utenfor Hyttevika. I fortellingene blander hun hengiven og skrekkblandet beskrivelse av naturen: “... rodde langs breen som kneiser vakker og farlig et par hundre meter rett til værs” (1956,18). Hun understreker videre naturens alvor i beskrivelsen av isbreen: “En truende knurring ga beskjed om når det kalvet...”

Inngangen til kunnskap om og forståelse av naturen får hun både gjennom egen bevegelse i terreng og på hav, og gjennom fangstkameraten Anders Sæterdals

fortellinger og instruksjoner. I første del av boka gjengir Wanny Woldstad fortellinger som “sjefen” forteller henne underveis om egne erfaringer og andre fangstmans opplevelser. “... jeg er en meget takknemlig tilhører når min partner vil fortelle” hevder hun (1956,48). Fortellingene er dramatiske og den første handler om en fangstmann som går ut i terrenget for å se til fangstredskaper uten gevær. På vei hjem arbeidsøkta “møter han plutselig en velvoksen bjørn” (1956,49). Dette motivet eller tema; fangstmann uten våpen møter isbjørn, er en av mesterfortellingene i overvintringsfangsten. Den som kan fortelle om en slik opplevelse er å betrakte som den ypperste, den som ikke kan fortelle om en slik opplevelse er antakelig død.

Wanny Woldstad viser at hun behersker kulturens koder ved å gi oss denne fortellingen først. En rekke andre møter og opplevelser med bjørn får hun også høre om. I tillegg til å fortelle om egen og andres opplevelser som fangstmenn leste Anders Sæterdal høyt for Wanny Woldstad. Julaften 1932 hevder hun at han leser fra en beretning som handler om norske fangstfolk på Øst-Grønland. Dette kan ikke være annet enn *Øst for den store bre* av Helge Ingstad. Boka kom først ut i 1935, så denne opplysning antyder at Woldstad presser biografien sannhetsdimensjon.

Kanskje det var *Pelsjegerliv blant Nord- Canadas indianere* han leste fra, den kom ut i 1931. For begge bøkens vedkommende gjelder det at de er tekster om overvintringslivet og kan leses som “faglitteratur” for denne yrkesgruppe.

Farer

Et av kapitlene i boka heter “Farefull ferd” og omhandler en tur mellom hovedhytta og bistasjonen Fuglefjell 3.12 1932. Det er mørketid, de skal til Fuglefjell og går med brodder over isbreen i Brattfjell da “min kamerat” mistet fotfestet og begynte å gli nedover fjellsida. Han stoppet rett foran et 50 meter høyt stup og gir henne klar beskjed “du får ikke lov til å røre deg av flekken” (1956,58). Wanny Woldstad trosser ordren og går på sine brodder ned til han, gir han en arm og støtter han mens han reiser seg opp. De krabbet seg i trygghet og “bega oss atter ut på det farlige stykke vei” (1956,59). Kameraten er “atskillig forslått”. Allerede før jul hadde hun rukket å berge sin fangstkamerat. Dette avsnittet gir oss et hint om at hun er opptatt av å informere om egen kapasitet og dyktighet. Det samme med neste tema som kommer opp under tittelen *Hurra for mæ!* Overskriften er tittel på et kapittel som omhandler Wanny første nærkontakt med isbjørn. De ser bjørnespor og legger opp til å lete opp dyret. Hun blir grundig instruert av Sæterdal, men også spurt om hun er redd. I fortellinga om jakten legger hun inn dramatiske elementer som at lyder hun tidligere ikke hadde merket “hørtes nå som dommedagsbasuner”, hjertet dunker og spenningen er stor. Hun anfører at det gjør henne modigere å vite at Sæterdal er i nærheten. (1956,61), likevel er det hun som sikter og skyter bjørnen. Hun bevarer fatningen, selv om hun syns det er utrolig at hun har felt sin første bjørn. Hun kryper fram til byttet og 20 meter “fra bjørnen føler jeg en jernklo i skuldrene”. Det er Sæterdal som med et par lynende øyne beordrer henne til å stoppe opp og gi den et skudd til før hun nærmer seg den. Wanny Woldstad er så fornøyd med seg selv at hun ler han rett opp i ansiktet og erklærer at den første bjørnen er felt. Den første isbjørnen dette året skjöt hun. Fortellinga tar ikke helt av, hun er ikke fullt opplært og må ta et skritt tilbake. Men hun skjöt den første og flere kommer og før vi fikk denne historie hadde hun reflektert over isbjørnmøte. Hun påpeker at “større og mer erfarne

jegere enn jeg ... er blitt stående lammet av skrekk ved et uventet møte med isørkens konge” (1956,53).

En annen lignende fortelling handler om en båttur der de havner i tung sørpe. Det er kritisk, men de kan berge seg ved å få kontakt med en stor is. De kommer seg i sikkerhet ved at Wanny Woldstad går med på å kripe på årene over sørpa med tau rundt seg. Det er Sæterdal som foreslår denne løsningen. Woldstad reaksjon er “det var ikke stunder til å spekulere, jeg nikket bare” (1956,101). For andre gang berger hun sin kamerat.

Husmoryrket

I boka lærer forteller hun hvordan hun inntar rollen som husmor i tillegg til å være jeger og fangstmann. Hun fremhever sin posisjon på ulike måter. Vi har tidligere sett hvordan hun formulerer julaften oppgavene: hun vasker opp etter å ha laget og spist festmiddag, mens mannen spiller grammofon.

Overvintreren Berner Jørgensen eller Beisaren, som han ble kalt, skal engang ha blitt spurt av konsul Andreas Aagaard hva han egentlig levde av om vinteren der oppe i isørken. Beisaren skal ha svart havhest og rekved og føyd til at ”en skal leve av landets produkter” (Moberg1960,166). Selv om Beisaren var eksepsjonelt nøysom og skal ha mer enn halvert utgiftene til proviant, var det nok en tendens til nøysomhet blant flere av de tidlige ekspedisjonslederne. I flere tilfeller kan det vel og tenkes at man har satt for stor lit til nettopp landets produkter og til muligheten for å returnere etter endt sesong. Lov om overvintringstogt fra 1915 satte definitivt stopp for overdreven sparsommelighet og måtehold med hensyn til utrustningen. Og fra fangstmannsbiografiene kan man få inntrykk av at det kostholdet de hadde på Svalbard på fangststasjonene var oppfattet som langt bedre enn på fastlandet på 1920 og 30 tallet. De lokale ressursene, utover havhest og rekved, tilhørte og tilhører det vi oppfatter som delikatesser. Og i den grad overvintrerne befant seg i områder der det var en smule variasjon i ressurstilfanget, må menyen ha vært ganske variert. Wanny Woldstad priset ressursene og hevdet for eksempel at “kjøtt av en ungbjørn er rene delikatessen, ligner mest riktig godt sauekjøtt...Det ble fin, mør biff til kvelds med meget brunet løk til.”(1956,82) Hun preserverte om lag 300 egg av ærfugl i vannglass årlig.

Eggene holdt god kvalitet og var fine til baking helt til påske. Utfordringen var selvsagt det samme her som på fastlandet - å beholde kvaliteten på matvarene i løpet av en iskald vinter, og ha variasjon nok til å holde appetitten oppe. “Selv om husmoryrket ikke er det vesentligste i en fangsthytte i Svalbards ødemark (ødere kan det ikke bli), kan det også forekomme situasjoner som er både morsomme og spennende og kanskje i særlig grad egenartede” skriver Wanny Woldstad (1956,145). Dette er introduksjon til at hun velger å bake tusen smultringer til overfarten til fastlandet. Hun går videre med en direkte melding til husmødre. “Kjære husmødre og alle som leser dette” skriver hun under tittelen *Hvitfisk* (1956,147) der hun med humor avslører hvordan hun har lurt seg selv til å tro at hvitfiskfoster skulle gi klingende mynt i kassa. Hun forteller også om en feilslått brødbakingserfaring, men vi hører kun en gang at Sæterdal lager mat. Det er etter en diskusjon om kvinner var flinkere kokker enn menn. Sæterdal blir utfordret, “en dag endte det med at vi veddet om hvorvidt husets herre mestret kunsten eller ikke”. Han satte sin ære på spill og

tapte grundig. I denne sammenheng beskriver hun han også som skapningens herre (1956,143).

Humor og språklig kraft

Helt innledningsvis i boka skriver hun at det sto en egen nimbus om overvintreterne (1956, 7). Nimbus kan jo både bety glorie, ære og tåkesky og gjennom valg av dette begrepet tilfører hun mystikk og kraft til overvintretere. I forbindelse med at hun får oppdraget med å pakke proviant til to av fangstfeltets bistasjoner beskriver hun selve hytta - "det bittelille huset - dobbelt så stort som en dryg pianokasse" Det er noe paradoksalt i denne sammenligningen - pianokasse nord for sivilisasjonen blant de barskeste av alle menn.

Et annet eksempel er pengeskrinmetaforen. Hun skriver at Sæterdal pleide å spøke med at det et sted langs land kunne drive et pengeskrin i land og gjøre dem til velstandsfolk med et slag (1956,129). Når de så en dag finner en død isbjørn med skuddsår gjennom hodet på et isflak i fjæra er det som et pengeskrin å regne. Når de endelig ser en motorbåt forankret nær hytta blir "tunge beksømstøvler med ett slag til lette damesko.. Sæterdal som en nyforlovet attenåring.. og jeg var såmenn like gesvindt"(1956,137).

I fortellingene om arbeidet på Dunøyene dører hun et ærfuglpar. Hunnen heter Anna, hannen Stubberud. Woldstad er dus med Anna, men Stubberud er hoven. Hun spiller han tilslutt et puss ved å fylle kaffekjelen med vann og stikke en papirstrut i tuten og sette den ved reiret. På en fornøylig måte forteller hun om dette paret og om hvordan Stubberud tror kjelen er en konkurrent (1956, 152). Et annet eksempel på språkbruk og kreativitet er hennes fortelling om julegaven til partneren. "...jeg har i ny og ne lurt meg til å sy en mansjettskjorte. Stoffet er et par brokete portierer som i skyndingen var blitt pakket ned"(1956, 67). Skjorten har mansjetter og forheng er portiere på woldstadsk.

Avslutning

Wanny Woldstad forteller på disse knappe 134 sider om å ankomme, lære terrenget å kjenne, utnytte ressursene, om årets gang og om å bli og være en kompetent fangstmann. Gjennom hele boka blir Wanny Woldstads fangstkamerat omtalt med mange ulike betegnelser: sjef, partner, kamerat, skapningens herre, husets herre og Sæterdal. Ikke en eneste gang bruker hun fornavn og hun omtaler han aldri som mannen sin. Den kanskje lett hasardiøse sammenligning med *Sangen om den røde rubin* innledningsvis handler om at Wanny Woldstad lever sammen med en mann hun ikke er gift med. Hun lever i samboerforhold. Selv om hun i boka omtaler han med distanse, skinner det likevel igjennom at de er et par. Dette blir ikke brukt mot henne i den offentlige fortellingen om henne. Selv om samboerskap er uvanlig og ikke sett på med milde øyne av den sosiale kontrollen på fastlandet, utsettes hun ikke for spørsmål eller kritikk verken i avisomtale eller de muntlige fortellinger jeg har samlet inn om henne. Hun blir heller anerkjent som "en merkverdighet", som enestående og annerledes. Hun kan leve utenfor normene uten å bli utstøtt.

De om lag 20 andre kvinnene som var på fangst på Svalbard i samme periode, hører i dag vi sjelden om. Gjennom boka og Woldstads foredragsreiser skaper hun seg et navn også i ettertida.

En annen viktig dimensjon ved teksten er at selv om hun gir sin fangstkamerat plass, skriver om hvordan han lærer henne opp, til og med gir henne ros ved et høve, så er fortellingenes hovedtema at hun behersker sin rolle. Hun øver seg og utøver rollen som profesjonell fangstmann. Hun berger han, ikke bare en gang. Hun skyter første bjørn, hun lager mat, syr klær og er på alle måter kompetent og myndig i rollen. Hun kan til og med beskrive dette i bokform, gjøre overvintringen om til et litterært prosjekt (Knutsen 1979).

Som vi har sett, blander hun inn direkte tale i boka. I hovedsak er Sæterdal som snakker til henne og hun siterer det rett inn i teksten. Av dagbøkene deres kan man ikke lese direkte tale nedskrevet. Dette er derfor å lese som utsagn som hun konstruerer mens hun skriver. Hun tar også feil av når boka som blir lest høyt kan være tilgjengelig. Wanny Woldstad skaper si fortelling gjennom bruk av dagbok og andre notater, og gjør det godt, men ikke kun sant. Denne biografien krever av leseren at den aksepterer at fiksjon og fakta er til stede parallelt i fremstillingsformen. Behrendts dobbeltkontrakt er min inngang til denne bok. Gjennom denne fortellinga der hun tar seg en tydelig posisjon i fangstmanslivet i Hornsund og skriver seg inn som kompetent i alle fangstlivets utfordringer kobler hun minner og fiksjon. Dette er noe hun gjør, som vi vet, lenge etter oppholdet i isødet. Hun har også bak seg et brutt samboerskap med Sæterdal. De etablerte seg med gården Polarheim utenfor Mo i Rana. Men skilte etter hvert lag og hun kom nordover igjen. Boka er skrevet i ettertidens lys og i dette lyset rammer hun aldri sin kamerat, men skriver seg selv fram ved hjelp av et ganske sofistikert språk, med selve temavalgene og med posisjoneringen av seg selv vis-a-vis han.

Både gjennom sine livsvalg og sin skriftlige selvfremstilling lever hun som et forvarsel til den moderne kvinnerolla

Det er ikke kun det at hun er aktiv fangstkvinne og skytter, flere kvinner deltar i skytterlag i Woldstad si samtid. For meg handler det om at hun velger modig og utradisjonelt, hun velger fritt og tar konsekvensene av egne valg. I framstillinga av sitt liv fordeler hun ikke skyld, hun blir ikke et offer, men etablerer seg selv som lykkelig og vellykket. Hun er i stand til å fortelle om sitt arktiske liv og styre hvilken versjon omverden skal kjenne. Hun bærer i seg sporene til de liv kvinner i dag kan leve. Og gir oss også i dag innsikt i de voldsomme endringer i kvinnerollene de siste 50-60 år har innebåret – blant annet frihet til å velge retning på livet og livsoppfattelse.

Det *sanne* i denne boka er at Wanny er en fangstkvinne, polarpioner og foregangskvinne.

Litteraturliste

Behrendt, Poul. 2006a. *Dobbelkontrakten. En æstetisk nydannelse*. København Forlag, Oslo.

Berg, Kjell 1987. *Fangstmansberetninger – en analyse med vekt på mannsrolla*. Hovedfagsoppgave i nordisk. ISL, Universitetet i Tromsø.

Hauan, Marit: “Kvinner på fangst eller fangstkvinner” i *Ottar 173-1988*.

Hauan, Marit Anne: “Og jeg husker mang en kvinne – “ i *Svalbardboka 3 1989*.

Hauan, Marit: “Wanny har bakt...også har hun skudt 3 stormåser” i Elin Svenneby (red.) *Kvinnfolk på tvers*, Oslo 1992

Hauan, Marit Anne: «Fri og vill? Overvintringsfangstens kulturelle betydning» i *Ottar 2- Tromsø Museum* 1996.

Hauan, Marit Anne: “Det sterke, frie liv i villmarken” i Drivenes og Jølle (red.): *Norsk polarhistorie III*, Gyldendal Oslo 2004.

Ingstad, Helge 1931. *Pelsjegerliv blant Nord-Canadas indianere*. Oslo: Gyldendal

Ingstad, Helge 1935. *Øst for den store bre*. Oslo: Gyldendal

Knutsen, Nils Magne 1979. Norsk ishavlitteratur. *Norsk litterære årbok 1979*.

Lejeune, Philippe. 1989. “The Autobiographical Pact” [1975]. Overs. Katherine Leary. *On Autobiography*. Red. Paul John Eakin. Minneapolis, s. 3–30 autobiography

Løfgren, Orvar 1992. “Rum og bevegelse” I *Den nordiske verden* bin 1. Red. Brit Bergren og Kirsten Hastrup. København: Gyldendal

Meløy, Sigri Sandberg 2012. *Polarheltinner*. Oslo: Gyldendal.

Woldstad, Wanny 1956. *Første kvinne som fangstmann på Svalbard*. Oslo: Tanum.

Forfatterbiografi

Marit Anne Hauan, museumsdirektør Tromsø Museum Universitetsmuseet, folklorist. Forskningsfeltet: nordnorsk identitet, folketro, fortelletradisjon og kulturarv, samt polar maskulinitet. marit.hauan@uit.no

Summary

A little book bites stuck. A trapper biography of Wanny Woldstad.

Wanny Woldstad, who still is a well-known polar hero and made more and more famous the last decades through theater plays, songs and writings, wintered over at Svalbard as a trapper and hunter from 1932-37. She left her job as a taxi driver in Tromsø for a tiny little hut and a hunter's life in Hornsund together with a man she just met. Nearly 20 years after returning to the civilization she wrote a book about her polar experience. Wintering as trappers and hunters seems to have also in a literary project and a lot of trappers have told them polar stories between book covers.

Woldstad writes mainly about her first wintering. She is able to share that she in this first year was overwhelmed by her new surroundings; she was thrilled by the opportunity to hunt birds, foxes and polar bears. She describes enthusiastically nature and the hunting situations. Even everyday activities as making food, celebrating Christmas and writing diary are topics. In her book she gives credit to her partner as a teacher and mentor in the field of hunting and trapping. But through her writing she brings her own competence and capabilities in focus. Her book gives a profound knowledge of a year in on hunting station on Svalbard. It is written as a true story – an autobiography although retrospective, but has its elements of fiction.

Keyword/nøkkelord: Fangstmansberetning, kvinnelig fangstmann, dobbelkontrakt, polarpioner

